

A földrajzi nevekről (Beszélgetés Földi Ervinnel)*

Dr. Joó István egyetemi tanár – ifj. Joó István újságíró



munkát végző kollégákat – bemutassa.¹

E kötelezettség arányos teljesítésének számos nehézsége van. Ezek közül talán a legfontosabb a részterületek arányainak igen erős szórása, mind a

A magyar földmérés és térképészet (általánosabban a földügy) profiljába vágó szakfolyóiratnak (Geodézia és Kartográfia) nem könnyű eleget tennie annak a kötelezettségének, hogy az ide tartozó mindegyik részterület eredményeit, problémáit – és az ott kiemelkedő

termelt értékek, mind pedig az ott tevékenykedő szakemberek száma vonatkozásában. Ebből kiindulva a folyóiratban megjelenő tanulmányok (ismertetések) gyakoriságát alapvetően a hazai feladatfajták mennyiségi arányai determinálják. Tudjuk, hogy ebben a vonatkozásban éllavas a nagyméretarányú felmérés és az ehhez szorosan kapcsolódó térképezés, másodsorban pedig az ún. mérnökgeodéziai munkák. De már a földmérésen belül is lényegesen szerényebb az alaphálózatokkal kapcsolatos geodéziai tevékenység.²

Még jellegzetesebb képet mutat a (mai hazai szóhasználat szerinti) „térképészet”, amelyhez egyrészt – a mi felfogásunk szerint – a közép-méretarányú topográfiai munkákat lehet sorolni, továbbá a „nagyközönség” igényeit kielégítő térké-

*A lapunkban közreadott interjúk sorában a mostaninak többféle célja is van; egyrészt szeretnénk bemutatni *Földi Ervin* értékes szakmai tevékenységét, másrészt pótolni valamit a folyóirat azon adósságából, amely a térképészet (azon belül a földrajzi nevek térképi használata) tekintetében máig fennáll.

E sajátosságokra tekintettel az interjúalany nemcsak a bevezető szöveget és a kérdéseket ismerhette meg, hanem – éppen a téma kevésbé ismert jellege miatt – arra is megkértük, hogy ne csupán a válaszokat adja meg, hanem tegyen javaslatot (észrevételeket) már a bevezető szövegével kapcsolatban is. Ezt a kérést *Földi Ervin* komolyan vette, és így számos megjegyzést tett, módosítást javasolt. Ezek átvétele (bedolgozása) természetesen a magunk részéről semmi nehézségbe nem ütközött (és így a mi munkánk is egyszerűbb). Ugyanakkor az interjúalany által tett észrevételek (javaslatok) egyszerű bedolgozása egyrészt kioldaná azt az egészséges kontrasztot, amely a mi szóhasználatunk (fogalmazásunk) és az interjú alany véleménye között van, másrészt pedig ez a „replikálás” módot nyújt *Földi Ervin* egyéniségének (és emellett természetesen az interjút készítő „fogalomtárának”) közvetlenebb bemutatására is.

A leírtakra tekintettel megállapodtunk abban, hogy a bevezető eredeti szövegét (néhány célszerű igazítástól eltekintve) fogjuk közölni, egyúttal lábjegyzetben megadjuk *Földi Ervin* észrevételeit is. Ugyanakkor ezekhez az interjú készítőinek véleményét is hozzáfűzzük.

A megjelenés után mind az olvasók, mind pedig mi magunk is el tudjuk dönteni, hogy célszerű-e az interjú-készítésnek ezt a „borderítását” máskor is alkalmazni.

Természetesen így a mostani interjú bevezetője már nem felel meg a kialakult gyakorlatnak, hiszen annak elejétől kezdve az „egymással replikálás” (korrekt modorban) ugyancsak olvasható lesz, amelynél – a tipográfia nyújtotta lehetőségeket felhasználva – reméljük könnyen megkülönböztethetők lesznek az 1–12-ig terjedő lábjegyzetben közölt vélemények (*Földi Ervin* apró, normál betűs, a mi „válaszunk” pedig félkövér, apró betűkkel.)

pészetet (iskolai, földrajzi, turista-, autó-, város-
térkép stb.).

A folyóiratban megjelenő anyagok részterületek szerinti gyakorisága erős szórásának indokai (magyarázata) közül a leírtak azonban csupán az egyik csoportot jelentik. A másik jelentős „ható” az agrárágazat földpolitikai programjaiból fakadó nagy volumenű – de időben eléggé hektikus – (a földügyi apparátus jelentős részét érintő) feladatok, amelyek számos új, megvitatásra érdemes kérdést vetnek fel (és – mellesleg – növelik a szakágazat indokolt forrásigénye kielégítésének esélyét).³

Tehát a vázolt két csoport igényei jelentős mértékben alakítják a havonként megjelenő számok tartalmát. (Pedig még nem is számoltunk a szűkebb szakmánk jövőbeli esélyeit jelentősen befolyásoló kutatási, fejlesztési kérdésekkel.) Ebből viszont az következik, hogy az „étlapra” alig kerülnek fel olyan területek (vagy kérdések), amelyek az előbb felsoroltakhoz nem, vagy csak részben tartoznak.⁴

Ilyen többek között – a térképeken is szereplő – földrajzi nevek kérdésköre. A mostani témánk tehát a névírás, amelyet korábban egyszerűen térképirásnak neveztek.⁵ Most tehát a folyóirat oldaláról felgyűlt tartozások egy részét szeretnénk „le tudni”, másrészt felhasználnánk az alkalmat egy olyan kolléga (és az ő több évtizedes) munkájának bemutatására is, aki „enyhén szólva” nem „dőrmölgöl” nap, mint nap a megjelenés végett.

Visszatérve a névírás (térképirás) témaköréhez: bizonyára ezt az anyagot olvasó kollégák nem igénylik a fogalom részletes definiálását. Így a magunk részéről e szűkebb témakör pontos megfogalmazása helyett annak sajátosságaira (kapcsolódásaira) szeretnénk felhívni a figyelmet. A kérdéskör részletesebb bemutatását pedig *Földi Ervintől*, a mostani interjú alanyától szeretnénk hallani.

Mindenesetre a névírás nem egyszerűen a térképészeti területe⁶ és egyúttal a térkép fontos része, hanem számos kapcsolódást is létrehoz a térképészeti és a társadalom más területei között.

1) Számomra nagy meglepetés, hogy a földmérés és térképészeti együtt nevezhető földügynek is. A mai hivatalos megnevezés tudomásom szerint: földügy és térképészeti (vö. Földügyi és Térképészeti Főosztály), miközben a folyóirat címe egy harmadik, egészen más megnevezési rendszert használ. A kép igencsak zavaros: (a) a bevezető állítása szerint van egy általános értelemben vett földügy, melynek része a földmérés és a térképészeti; (b) az FVM-hierarchiában van egy teljesen önálló földügy és egy térképészeti, ez utóbbinak pedig része a földmérés; (c) végül a folyóirat felől nézve van egy geodézia, aminek valószínűleg csak egy része a földmérés, de nincs benne a térképészeti, bár mit lehet tudni; és van egy kartográfia, ami a magyarban biztosan nem földmérés, de talán térképészeti, és valószínűleg egyikben sincs benne a földügy, ami az ez év januári számot szinte teljesen kitölti.

Elfogadható a gyakorlatban és a bevezetőben is használt elnevezések „rendezetlenségét” kifogásoló vélemény. Ugyanakkor figyelembe kell venni a következőket. Az egyes szakterületeken belüli elnevezések fokozatosan alakultak ki, amelyek az újabb eljárások révén differenciálódnak, de csak ritkán módosítják a már elfogadott és régóta használt elnevezéseket. Ezt még tovább bonyolíthatja az a tény, hogy hazánkban a legtöbb szakkifejezés idegen nyelvből történt fordítása honosodott meg; például: Vermessung, surveying, azaz felmérés/földmérés, amely nem csupán a terepi méréseket, hanem azok térképi megjelenítését is kifejezi. Így mindjárt előjön a probléma, hogy ez a fajta térképezés miért más, mint a „terepi felmérés nélküli” térképezés. Egyébként a MÉM OFTH 1967. évi létrejöttékor az a bizonyos T-betű volt hivatott kifejezni nem csupán a térképészeti, hanem a hálózatok témakörét (geodézia), sőt a „felméréseket” is, és ezt a négybetűs rövidítést inkább a MÉM-en belüli érdekviszonyok, mintsem a terminológia szempontjai motiválták.

A bevezető első bekezdésében észrevételezett „földügy” kifejezés szerepeltetésének már más (elsősorban célszerűségi) okai vannak, hiszen mind az FTF, mind a folyóirat hosszú távú működéséhez szükséges forrásigényt az FVM a „földügyi” elnevezés révén könnyebben érti, mintha helyette mást mondunk (netán „földügy” nélkül).

2) *A nagyméretarányú felmérés az nem térképezés? A közepes méretarányú felmérés az viszont már térképezés? Ha az alaphálózati tevékenység a földmérés része, akkor ezek szerint az I. rendű pontok mérése is földmérés?*

Az első lábjegyzetben néhány szakkifejezéssel kapcsolatban már kifejtettük véleményünket, és néhány példát is ismertettünk. (További példákat azért nem hoztunk, mert akkor ez a disputa túl hosszúvá nyúlna.) Mindenesetre a szakkifejezések rendezettségének hiánya elismerhető. Ugyanakkor az általunk használt földmérési/geodéziai megjelölés nem okoz zavart a tevékenységét jól ismerő kollégák között.

3) Valószínűleg nem véletlen, hogy éppen a földrajzi nevek térképi használatával kapcsolatban látszik szükségesnek az ilyen interjúkhoz képest a szokásosnál bővebben fejtegetni a folyóirat cikkeinek tárgy szerinti megoszlását. Úgy tűnik, ezt a kartográfia nem megfelelő jelenlétével kapcsolatos kifogások elhárítása sugallta. Nekem azonban nincs okom kifogást tenni, mert „nem dörmölgöltem nap, mint nap a megjelenés érdekében”, és most nem áll rendelkezésemre a kartográfia előfordulására vonatkozó statisztika sem. A nem új keletű jelenség hátterét érdemes lenne vizsgálni, de az tény, hogy elsősorban a kéziratok hiányoznak.

Ebben a fejezetben arra mutatunk rá, hogy a folyóirat tartalmát alapvetően az előfizetők érdeklődése és a beérkező kéziratok szabják meg. A Szerkesztőbizottságnak pedig hosszú idő óta „nem volt módja” térképészeti, különösen nem névrajzi tanulmányokat visszautasítani. A bekezdés utolsó mondata pedig a folyóirat működési feltételeinek jelentős részét vállaló FVM/FTF földügyi programjainak korrekt támogatási kötelezettségére utal.

Ezek: az oktatás, a közlekedés (természetjárás), a mezőgazdálkodás, az erdészet, a honvédelem, az államigazgatás, a történelem és a politika.

Ez a sokirányú kapcsolódás természetesen nem csupán növeli a névírás társadalmi jelentőségét, hanem egyúttal azt kockázatos helyzetbe is hozhatja.⁸ Gondoljunk csak a „Perzsa-öböl/Arab-öböl” vitára, vagy a Kisalföld/Szlovák-alföld elnevezés-párosra.

Külön gond a nem latin betűket használó írók, pl. kínai, arab, cirill stb. földrajzi neveinek latin betűs egységes (egyeztetett elvek szerinti) átírásának kérdésköre.

A leírtakra tekintettel nem véletlen, hogy már az ENSZ illetékes szervei is elég korán kezdtek foglalkozni elsősorban a térképi névhasználat nemzetközi kérdéseivel, továbbá az ennek alapjául szolgáló, országokon belüli, nemzeti névhasználat elveivel, az egységes elnevezések használatával.

Természetesen Magyarország is fokozatosan jutott el a kérdéskör mélyebb és összefoglaló vizsgálatához. Ennek eredményeként hazánk már hosszú évek óta részt vesz a rendszeresen megtartott ENSZ-konferenciákon, továbbá az ENSZ keretében (Gazdasági és Szociális Tanács; ECOSOC) felállított szakértői csoport munkájában.

Az olvasók jól tudják, hogy Magyarországon a földrajzi nevek feltüntetése a térképen a térképezés fellendülésével párhuzamosan vált gyakorlattá már a török idők körül, amelynek aztán még nagyobb teret adtak a XVIII. századi kataszteri összeírások, majd térképezések.

Ugyanakkor a fejlettebb országok térképészete már régóta rendszeresen használta a földrajzi neveket, amelyeket aztán később az európai államok – köztük az Osztrák–Magyar Monarchia is – átvettek⁸.

Szűkebb szakterületünkön belül természetesen a magyar térképészek is feltüntették a földrajzi neveket.⁹ Ilyenek voltak: *Mikoviny Sámuel* (1700–1750), *Korabinszky (János Mátyás)* 1740–1811), *Lipszky János* (1766–1826), *Tóth Ágoston* (1812–1889), *Halácsy Sándor* (1837–1885), *Irmédi Molnár László* (1895–1971); újabban pedig *Takács József* (1901–1986), *Radó Sándor* (1899–1980). Ők nem csupán kiváló térképészek voltak, de tudatosan és nagy felelősséggel használták fel a földrajzi neveket, hogy a térkép minél jobban betölthesse informáló-tájékoztató szerepét.¹⁰

A közelmúlt nevesebb egyéniségei sorolását már mellőznénk. Annyi mindenesetre megállapítható, hogy a névírás területén is jeleskedő térképészek hazai „nevelő iskolája” főként egyrészt a katonai térképészet, másrészt pedig az *Irmédi Molnár L.* professzor által létrehozott Térkép-tudo-

4) Arról van szó, hogy a névírás erősen interdiszciplináris helyzetben van, hiszen tárgya, a név, a tudományok rendszerében a nyelvtudomány vizsgálati körébe tartozik. Emiatt sokan úgy gondolják, hogy mindezek a kérdések a térképészetben csak marginális jelentőségűek. Pedig a földrajzi nevek használata, a földmérési alaptérképektől kezdve a nagyméretarányú topográfiai térképeken keresztül és a legkisebb méretarányú atlasztérképekig bezárólag, minden méretaránycsoportot és térképfajtát – tehát az előbbieken említett két csoportot is – érinti. Az itt is felbukkanó vélekedéssel (a „felsoroltakhoz nem vagy csak részben tartoznak”) ellentétben a földrajzi nevek ott vannak a folyóirat által lefedett szinte minden területen, és bármilyen furcsa, még az I. rendű pontok neve is földrajzi név. Egy ide tartozó másik kérdés, amire még majd visszatérek: ágazatunk vezetésében mindig is megvolt a hajlam, hogy a földrajzi nevek ügyét kifejezetten csak a kartográfia gondjának tekintsék. Azt meg különösen nehezen veszik észre, hogy az egész kérdéskör messze túlnyúlik az ágazaton. Örülök annak, hogy ez a gondolat alább mégis helyet kapott ebben a bevezetőben („...kapcsolódást is létrehoz a térképészet és a társadalom más területei között.”).

5) A *földrajzinév-írás* (megint csak nem idézőjelben) tágabb, ill. más fogalom, mint amivel itt foglalkozunk (rendszerint a földrajzi nevek helyesírását jelenti), a *térképírás* viszont a *térképrajzolás* régies, ma már nem használt szinonimája (vö. *képirás*=festsztet). Ennek megfelelően *Fodor Ferenc*: „A magyar térképírás” c. műve nem a nevekről szól, hanem a magyar térképek történetéről. Amit én szakmai pályafutásom legnagyobb részében csináltam, az a következőkben már helyesen szereplő *névírás*, pontosabban a *térképi névírás*, sőt – még ennél is pontosabban – a *földrajzi nevek térképi használata* kérdéskörébe tartozik. A *névírás* pedig, mint tevékenység a térképeken *névrajz* formájában jelenik meg

6) A földrajztudomány nem műveli a névírás! Gyakori tévedés, hogy a *földrajzi* jelzőt a tudományhoz kapcsolják, pedig csak a tulajdonnevek olyan csoportját jelöli, mely a föld felszínére vonatkozó tárgyakat jelöl. Rokon kifejezések *növényföldrajz*, *állatföldrajz*, *orvosföldrajz* stb., ahol a *-földrajz* utótag a földfelszínre utal.

7) A „kockázatos helyzetbe” hozás csupán igen közvetett körülírása annak az egyszerű ténynek, hogy a kapcsolódás külső, politikai beavatkozással járt, de a mai plurális körülmények között is megfigyelhető a földrajzinév-használat összekapcsolása a mai politikai áramlatokkal.

8) A térképészet csak követte a térképi ábrázolás elemi szabályát, azaz a térképolvasóval a nevek segítségével is közölni kell, éppen merre jár. Téves tehát az a látszat, mintha a *névírás* ott kezdődött volna, ahol a térképkészítés kezdődik. Bizonyosan voltak névhasználati elvek, ezek azonban többnyire nem terjedtek túl a források kritikátlan átvételén, esetenként a használói kör nyelvéhez való, gyakran szerencsétlen hozzáigazítással kiegészítve.

9) Minden térképkészítő egyúttal névrajzot is készített, de nem feltétlenül foglalkozott azzal, amit ma névírásnak mondunk.

mányi Tanszék volt (ELTE), és jelenleg is az.^{11,12} Ugyanakkor megkerestük *Földi Ervint* (aki e szűkebb „névírásnak” tartós és sikeres művelője), egyrészt azért, hogy a fiatalabb kollégák is megismerhessék, másrészt, hogy lehetőséget adjunk az elmúlt évtizedek hazai térképi névhasználat eseményeinek, problémáinak (és eredményeinek) ismertetésére; beleértve az e témakörrel foglalkozó Kartográfiai Vállalaton (KV), majd FÖMI-n belüli csoportot, a hazai földrajzi nevek gyűjtését (rendezését) és az ENSZ szakértői csoportban végzett tevékenységet is.

Mielőtt azonban a tulajdonképpeni tárgyalást megkezdzenénk, röviden még vázoljuk *Földi Ervin* szakmai életútját.

*

Budapesten született, az elemi iskolák és gimnázium után 1949-ben érettségizett. Aztán Szegeden (JATE) földrajz-földtan tanári szakon, majd az ELTE-n ugyanezen a szakon és a térképész szakon szerzett oklevelet.

1960-ban Svájcban (Zürich-Bern) kartográfiai tanfolyamon, 1972-ben pedig Angliában vett részt tanulmányúton. Közben (1968) angol felsőfokú nyelvvizsgát tett.

Munkahelyei: HTI polgári alkalmazott (1950–52); KV (1957–69), ahol térképészképzéssel és földrajzi nevekkel foglalkozott; FÖMI (1969–91), területe: földrajzi nevek, Földrajzinév-bizottság (titkár, elnök, vezető), a földrajzinév-tár adatbázisának kialakítása, ENSZ földrajzinév-egyesítés.

Nyugállománya mellett ma is részt vállal az általa művelt (korábban irányított) terület munkáiban.

Testületi megbízatásai:

- A Földrajzinév-bizottság (ÁFTH, MÉM, FM, FVM) titkára (1963–78), majd annak elnöke (1979–89) és 1990-től vezetője.

- Az MTA Magyar Nyelvi Bizottság (korábban MTA Helyesírási Bizottság) tagja (1970-től).

- ENSZ Földrajzinév-egyesítési szakértői csoport tagja. Részvétel az 1967., az 1972. és az 1977. évi konferenciák munkájában.

- Koordinálta a földrajzinév átrási munkacsoport munkáját.

- Helynévtani képzések keretében előadott.

Az ELTE térképész szakon a „Földrajzi nevek írása” c. tárgy előadója (1971-től).

Az ENSZ Nemzetközi helynévtári tanfolyam előadója; Indonézia, 1982 és 1989.

A könyvekben megjelent fontosabb művei:

- A földrajzi nevek megjelölésének, írásainak szabályai (*Fábián Pállal és Hőnyi Edével* közösen), Akadémiai kiadó, 1965

- Kartográfiai értelmező szótár (ford., szerk.); FÖMI, Tudományos Közlemények, 1974

- Magyarország Földrajzinév-tára I. (szerk.), KV, 1982, 1984

- Magyarország Földrajzinév-tára II., 1–19. kötet (szerk.), (1978–1981)

- Politikai világtérkép több nyelvű országnév-jegyzékkel (szerk., *Ihász Ildikóval*) 1982

- Földrajzi nevek helyesírása (*Fábián Pállal és Hőnyi Edével*), Akadémiai Kiadó, 1998

Eddigi munkája elismeréseként kétszer kapta meg a Térképészet Kiváló dolgozója kitüntetést (1965, 1970) és 1982-ben a Lázár Deák Emlékéremet.

Ezen kívül 18 publikáció magyar, illetve idegen nyelven; hazai, illetve USA, NDK és osztrák folyóiratokban. Ezek közül öt idegen nyelven, egy előadás, továbbá négy társszerzővel készült.

Megállapítható, hogy *Földi Ervin* eddigi szakmai-tudományos tevékenysége a térképészet ezen szűk területén meglehetősen gazdag és célirányosan koncentrált.

*

Kedves Ervin! Már bevezetésként is gratulálunk ezen a nem túlságosan látványos területen, hosszú éveken keresztül végzett és eredmé-

10) A felsoroltak közül tudomásom szerint csak *Korabinszky*, *Lipszky*, *Takács* és talán *Radó* publikált olyat, ill. végzett olyan munkát, ami *névírásnak* nevezhető, de közülük magasan kiemelkedik *Lipszky* (a különleges jelentőségű *Mappa Generalis*, illetve a hozzá készült *Repertorium* folytán) és *Takács* (egész életművével). Így én csak kettejüket említeném. *Korabinszky* esetében talán az I. katonai felvételen nyelvi szakértőként való közreműködésének van jelentősége, de valószínűleg nem meghatározó. *Halácsy Sándor* nevét most látom először, de lehet, hogy tájékozatlan vagyok az újabb kutatásokban.

11) Ha jól tudom, a Hadmérnöki karon *Maác Endre* tanította a névírást; „A térképek névrajza” c. egyetemi jegyzete az első ilyen témájú magyar mű, 1956-ig a HTI-ben is meghatározó szerepe volt a névhasználatban (a Vín-féle neveket a szovjet tanácsadó erőszakolta rá a magyar térképekre).

12) A mai térképészképzés az állami alapfeladatok körén kívül jelentősen decentralizálódott, így a térképeken a rendszerváltás óta alkalmazott új névhasználati módszerek mint gyakorlat, és az ezt alátámasztó (bár csak szórványos) elméleti munkák is (vö. *Faragó Imre*, Gés K., 2001/1. és 2.) az utóbbi 13 évben alakult új vállalkozások egy részéhez kapcsolódnak.

nyes munkádhoz. Külön is megköszönjük, hogy – kölcsönös egyeztetésünk alapján – már a mostani bevezető részbe is bekapcsolódtál. A most sorra kerülő kérdések révén szeretnénk többet megtudni a földrajzinév-írás sajátosságairól, problémáiról.

Mi volt az oka annak, hogy első munkahelyed a Honvéd Térképészeti Intézet (HTI) lett? Ez a két év ösztönzött arra, hogy ezen a területen tanulj tovább (JATE, ELTE)?

Bár a térkép és a földrajz már elemista koromban felkeltette érdeklődésemet, egy időben, pl. elképzelt térképeket rajzoltam, az intézetbe mégis véletlenül kerültem. Mivel közvetlenül érettségi után nem tanultam tovább, több helyre küldtem önéletrajzokat, és először az HTI-be hívtak be. Intézeti működésem felemásra sikerült, mert a vége felé rövidlátásom miatt alkalmatlannak minősítettek térképész tiszti iskolára, ami persze nem esett jól, hiszen akkor már elég sok térképet rajzoltam. Ebben a helyzetben az intézet parancsnoksága is javasolta, hogy egyetemen tanuljak tovább. Természetesen a térképészettel kialakult kapcsolatomban vezetett a földrajz-földtan tanári szakra, de anélkül, hogy előre döntöttem volna a térképész pályáról. Jött egy újabb véletlen. Másodéves voltam, amikor *Irmédi-Molnár László* – aki az intézeti belső tanfolyamon a domborzatábrázolásra tanított – megalakította az ELTE Térképtudományi Tanszékét, és megkezdte a földrajzszakosok oktatását. 1955-ben pedig a negyedéves földrajzosok számára megnyílt a térképészet, mint szakosodási lehetőség, és én éppen negyedéves voltam. Ez után már magától értetődő volt, hogy jelentkezem, és ezzel el is dőlt a további pályám. 1956 nyarán – még egyetemistaként – már egy hónapot dolgozhattam a KV-nál is. Csak később észleltem, hogy az intézetben töltött alig több mint két évnek milyen jelentős hatása volt egész pályafutásomra. *Rédey* professzor akkor még ezredesként az intézet udvarán tanított szintezni, közben megtudta, hogy tudok angolul, és rögtön kaptam fordítani való cikkeket. Így ismerkedtem meg – ha csak távolról is – az izosztáziával. *Károssy István* és *Irmédi-Molnár László* terepi gyakorlatokat is vezetett. A fotogrammetria is megérintett, részt vettem az 1:25 000 méretarányú légifényképes gyors helyesbítésében. Megismertem a topográfiai térképeket, a régieket és az éppen akkor kezdődő újakat is.

Az elmúlt évtizedek során végzett munkák (eredmények) közül a magad részéről mit emelnél ki külön is?

Nagyon nehéz a választás. A legtöbb tapasztalatot és élményt talán az addig számomra alig ismert helyszíni névgyűjtés hozta, amikor az 1978 és 1981 között megjelent Földrajzinév-tár tizenkilenc megyei kötetének szerkesztését úgy irányítottam, hogy néhány megyében, a helyszíni egyeztetésben is részt vettem. Járásonként minden akkori tanácsi székhelyen, helyenként a társközségekben találkoztam ott élő, a környezetüket jól ismerő, főleg az idősebb korosztályhoz tartozó emberekkel Somogy, Baranya és Veszprém megyében. Most utólag nagyon sajnálom, hogy akkor nem volt idő, sem megfelelő technika a megállapodott neveken kívül magukat a beszélgetéseket is feldolgozni. Az itt-ott előforduló érdektelenség és hanyagság mellett elsősorban az adatközlésre kiválasztott emberek többségének lelkesedése és sok esetben a községhatáron is túlnyúló bámulatos helyismerete maradt meg bennem. Volt egy baranyai adatközlőm, valamelyik tsz-tól, aki pontos és szakszerű képet adott a közvetlen környék geológiájáról! Veszprémben meg egy anyakönyvezető hölgy az igencsak nagy területű Szentgál határát teljes részletességgel írta le irányokkal és távolságokkal és persze nevekkal, anélkül, hogy a térképre nézett volna. A helyszíni egyeztetésnek külön ága volt a víznevek köre: a vízügyi igazgatóságokat is fel kellett keresni, és ezen a területen is voltak emlékezetes beszélgetéseim a nevek sorsáról.

Természetesen nagy élményt jelentett a nemzetközi kartográfiai együttműködésbe való bekapcsolódás. Ebben döntő jelentősége volt annak, amit szüleimnek köszönhetek, hogy 11–12 éves koromban megtanulhattam angolul, és különösebb nehézség nélkül már nyelvvizsga nélkül is tárgyalóképes voltam, de németül sem lehetett eladni. A nemzetközi konferenciák szigorú szertartásossága, meg az időnként megjelenő politika (pl. a görög-török viták a kontinentális talapzatról, meg Ciprusról) ugyan eléggé zavart, de ezt kárpótolta, hogy a világ minden részéről hasonló gondokkal küszködő kollégákkal találkozhattam, és beszélhettem. Érdekes volt nyomon követni, hogy az induló célkitűzéshez képest, ami alapvetően a térképek nemzetközi szempontból korrekt névírás elveinek megállapítása volt, hogyan kapott fokozatosan, egy mind a mai napig tartó folyamat során egyre nagyobb súlyt a nemzeti megoldások iránti igény. Az különben még a mai felgyorsult információcsere (információrobbanás) előtti korszak volt, és rengeteget számított, milyen forrásértékű anyagokhoz juthatunk hozzá. Már 1967-ben nagy vita volt arról, hogy a nem latin betűs nyelv-

vek neveit milyen egységes rendszerben kellene átírni latin betűvel. Azután 1972-ben megkérdézték a japán küldöttest, hogy a nyugati világban általánosan elterjedt rendszert vagy a Japánban hivatalos rendszert akarják egységesítésre előterjeszteni. Többször megismételt kérdésre sem lehetett tőle egyenes választ kapni, mert érthetően sem a saját hivatalos rendszer, sem a nyugati világban igencsak elterjedt rendszer ellen nem akart állást foglalni. Ez az a terület, ahol még ma megszűnt vagyunk az egységességtől. És nem is csoda, mert fontos tanulsága minden olyan nemzetközi egységesítésnek, ahol a nyelv az egységesítés tárgya, hogy a nemzeti-nyelvi hagyományok (pl. a mi határokon túli magyar helységneveink) visszazsorítása nagyon sokszor reménytelen, megszűkítő is. Érdekes volt a jegyzőkönyvek összeállításának munkája, rendszerint az ülések után késő estig, néha a hétvégi szünnapokon, amikor az eltérő nézetek immár informálisan csaphattak össze, és ahol a konferencia szimultán tolmácsolása helyett már csak az angolul lehetett boldogulni. A szakértői csoport ülésszakai valamivel oldottabbak voltak, de a legtöbb időt ott is a jegyzőkönyvek megszövegezése vette igénybe.

Az ENSZ munkájában való részvételből nőtt ki a két indonéziai tanfolyamon való előadói részvétel, amikor a jávai trópusi őserdőmaradványok tisztásain, az ültetvények, a teraszos rizsföldek között megbújó településeket kerestük fel, miközben az indonéz térképészek is tolmácsok útján tudakolták a helyi nyelvű neveket.

A harmadik legfontosabb dolog, ami aktív pályafutásom alatt történt, a számítógép, az adatbázis-építés megismerése, az Internet használata. Nagy dolognak tartom, hogy ezt a korszakot megérthettem.

Van-e olyan megjegyezni valód, amelyek hiánya miatt e terület nem fejlődhetett annyira, mint kellett (lehetett) volna?

A legnagyobb gond mindig is az volt, hogy a földrajzi nevek ügyét az ágazaton belüli egyik szűkebb terület, a térképészet (kartográfia) részének tekintették. Létszámhiány folytán nincs előrehaladás az összegyűjtött nevek hivatalossá válásában. Mielőtt 1991-ben nyugdíjba mentem, hárman foglalkoztunk a FÖMI-ben a nevekkel, azután ketten lettek, most csak egy munkatárs van, miközben egyre több a tennivaló. A FÖMI, az FVM-től a Földrajzinév-tár Adatbázis fejlesztésére évente adott keretből – ha erősen elhúzódoó jelleggel is –, de mégis végzi a hivatalos földrajzi nevek megállapításának előkészítéseként a névrendezést, va-

gyis az 1:10 000 méretarányban lokalizált helyszíni névgyűjtést. Ennek ellenére nincs érdemleges kapcsolat a nevek felhasználóival még a FÖMI-n belül sem, nincs olyan szakmai szabályzat, amely a kapcsolódást előírná, és módját szabályozná, holott a FÖMI-ben folyik az 1:10 000 méretarányú szelvények átvétele, a Magyar Topográfiai Program keretében pedig az 1:10 000-es digitalizálás.

Vannak névcsoportok szerint elkülönülő sajátos gondok is: még mindig folyik a nagyüzemi mezőgazdaság idejében elkezdődött névpusztulás, pl. a helyi önkormányzati hatáskörű kül-, és néha belterületi településrészek hagyományos nevei egyre csak fogynak, nem áll rendelkezésre megfelelő apparátus, hogy a határon túli helységnevek térképi használatában egységes álláspont lehetne kialakítani, nincs előrelépés a hazai kisebbségi nyelvű földrajzi nevek alkalmazásában stb. Mindezek oka többek között a nem megfelelő jogszabályi környezet. Az adatbázisba kerülő nevek önmagukban is, de a már említett társadalmi kapcsolatok folytán rengeteg értéket hordoznak. Ha valamikor térképre kerülnek, ez biztosítja megőrzésüket, ami fontos fejlemény, de akkor még valamilyen módon gondoskodni kellene arról, hogy az emberek mindennapi használatra alkalmas módon megismerjék, ami persze már semmiképpen sem térképészeti ágazati feladat. De hol vannak az erre alkalmas térképek?

Melyek a magyar térképi névírás mai legfontosabb feladatai?

Ami a saját neveinket illeti, a legfontosabb természetesen a több százszáz nagyságrendű magyar névkincs minél előbbi hozzáigazítása a mai névhasználathoz, és a kapott eredmények átvezetése a térképeken. Ez a névrendezés most eléggé vontatott ütemben folyik. Van egy olyan álmom, hogy valamikor lesz rá akarat és pénz, hogy ezek a térképek teljes egészükben az élő és megtartható névanyagot tartalmazhassák, majd minden iskolába, minden nemzedék kezébe kerüljenek, hogy az emberek ne felejtsek el, esetleg újra megtanulják, milyen helyek és nevek vannak körülöttnök. Az országon belül maradvánnyal, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a már most is folyó névrendezés során kisebbségi nyelvű nevek is szép számban kerülnek elő. A német, horvát, szlovák stb. nevek topográfiai térképi alkalmazásáról is dönteni kell, hiszen a hatályos jogszabály is hivatalos földrajzi neveknek minősíti őket. Nem kevés feladatot jelent a szomszédos országok magyar helységnevei és egyáltalán valamennyi földrajzi név térképi használatának rendezése. Jelenleg ezt a te-

rületet független vállalkozások művelik: a rendelkezésre álló kézikönyvek és térképek sokat segítenek a korábbi évtizedek, a korábbi korlátozások következtében hiányzott adatok pótlásában.

A térképi névírás nemzetközi vonatkozásaiban mely kérdések a legégetőbbek? És hogyan ítéled meg az előbbre lépés esélyeit?

Az utóbbi években már többnyire csak kívülről nézem a nemzetközi egységesítési törekvéseket. A konferenciaanyagok alapján az a benyomásom, hogy ugyanúgy, mint az indulásnál, a nemzeti egységesítés elősegítése ma is a legégetőbb kérdés. Ebben lehet és érdemes a legtöbbet előbbre lépni. Arról van szó, hogy segíteni kell az országokat, hogy rendet tudjanak teremteni saját névanyagukban. Gondoljunk arra, hogy Földünk egyes területein a helyi nyelveknek még írásbeliségük sincs. A következő lépés persze az lenne, hogy minden ország elfogadja, és térképein alkalmazza a többi ország nemzeti egységesítésének eredményeit, de ez már nehezebb, hiszen a nyelvek többségében erősek a változatlan átvétel ellen működő hagyományok. Azért vannak érdekes ellenpéldák is. Nemrég láttam például, hogy a spanyol nemzeti ábécében a 90-es évek közepéig önálló, kétjegyű betűnek tekintett ch kapcsolatot most már két külön betűnek számítják, ezért ott megváltoztak a betűrendbe sorolás szabályai. A magyarban elképzelhetetlennek tartom, hogy két és háromjegyű mássalhangzóinkat belátható időn belül (pl. a számítógépes műveletek megkönnyítése érdekében) teljesen általánosan alkotó elemeikre bontva sorolnánk be.

Sok helyen okoznak gondot az ún. exonimák, vagyis a *Bécs*, *Pozsony*, *Kolozsvár*, *Fekete-erdő*, *Szajna*, *Sziklás-hegység* típusú nevek. Mostanában az ENSZ keretében is egyre többet foglalkoznak velük, de a nemzetközi egységesítés felől tekintve láthatóan kevés eredménnyel. Egyre több tanfolyamot szerveznek a kevésbé fejlett országok számára, de sok segítséget nyújtanak a nevek számítógépes feldolgozásához, térinformatikai rendszerekbe való illesztésükhöz is.

E szűkebb témakört kevésbé ismerő hazai szakemberek legutóbb *Bartos-Elekes Zsombor* tanulmányából érzékelhettek egyet s mást (*Geodézia és Kartográfia* 2002/4, 19–24. old.) a kisebbségben élő erdélyi magyarság helyi (szülőföldi) helységnév-használati problematikájával. Az olvasók nevében is kérdezzük, hogy mit tudunk (tudunk) tenni hivatalosan, esetleg az ENSZ-tevékenység során a kisebbségben élő magyarság saját nyelvű névhasználatáért?

A határon túli magyar helységnevek használata nagyon sokrétű és országonként is eltérő kérdéseket vet fel. Hazai térképeinken – ha korlátozott számban is – a rendszerváltozás előtt is olvashatók voltak felvidéki, erdélyi magyar helységnevek. A rendszerváltozás után nagyon hamar az 1913-ban hivatalos magyar helységnevek – elsősorban az új térképészeti vállalkozások kiadványain – már teljes számban megjelentek a helyi hivatalos nyelvű nevekkel párhuzamosan. Elsősorban az erdélyi magyarlakta területekről számos térkép készült, és készül párhuzamos idegen/magyar nevekkel, itthon és Romániában is. Ezek mögött azonban nincs semmilyen hazai hivatalos állásfoglalás. Nálunk biztosan senkitől nem kell engedélyt kérni, hogy milyen neveket írjanak, de úgy tudom Romániában sem, hiszen magáncégek kiadványairól van szó. A magyar Földrajzinév-bizottságnak nincs hatásköre arra, hogy hivatalos földrajzi névként külföldi területen magyar helységneveket megállapítson, csupán a térképi névhasználatra tehet javaslatot. Van viszont az Európa Tanácsnak Magyarországon is kihirdetett jogszabálya, a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája, mely vállalkozások formájában tartalmazza, pl. a párhuzamos névhasználatot is. Lehet, hogy ennek hatására Szlovákiában és Romániában is született törvény, illetve rendelet, mely magyar helységnevek használatát teszi lehetővé helységnévtáblákon, és ezekben fel is sorolják a használható magyar helységneveket. Mindkét országban a 20 %-os kisebbségi lakosság feltétele a névhasználatnak. A kisebbségi nyelvű hivatalos térképi névhasználatot azonban Szlovákiában tiltják, a romániai jogszabály pedig csak a helyi közigazgatással foglalkozik, és nem a névhasználat általánosan. További gond, hogy az említett két esetben közölt magyar helységnevek nem feltétlenül azok, amelyeket helyesnek tartanánk. Nincs egyesség a határon túli magyarság körében, hogy pontosan milyen magyar helységneveket használjanak. A bizonytalanság egyrészt abból ered, hogy az elmúlt több mint 80 év során – összevonások, szétválások, új alakítások révén – számos változás állt elő, de az is tény, hogy a korábban hivatalos magyar neveket sem mindenütt abban a formában használja magyar lakosság, ahogyan Trianon előtt hivatalosak voltak. A romániai jogszabályhoz mellékelt névjegyzék magyar nevei egyébként az RMDSZ-től származnak, ennek ellenére tükrözik az említett gondokat. Ráadásul a használati bizonytalanság folytán sok név ki is maradt. A Földrajzinév-bizottság tavaly éppen ezért fogalmazott

meg egy állásfoglalást a Romániában hivatalosan közzétett erdélyi helységnevekről, melyben tételjes javaslatokat tettünk az egységes névhasználatra, és ezeket továbbítás céljából átadtuk a Határon Túli Magyarok Hivatalának. Ebben felajánljuk segítségünket is a rendezéshez, de mi innen nem írhatjuk elő, hogy ők milyen helységneveket használjanak. A kereskedelmi forgalomban megjelenő térképeken ott vannak a magyar nevek, a hivatalos névmegállapítás azonban ennél sokkal bonyolultabb.

A határokon túli helységnevek térképi használatát még tovább színezi, hogy a 20. század elején, az akkori határokon belül (az autonóm Horvát-Szlavónországot leszámítva) hozzáláttak valamennyi magyar lakosság nélküli település addigi nem magyar nevének magyarosításához, két felvidéki és két erdélyi megyében azonban az akkori belügyminiszter már nem vállalkozott a hivatalos bevezetésre. Ennek a magyarosításnak az eredményét tartalmazza az 1913. évi helységnévtár, melyet ma sokan a mai térképi magyar helységneveshasználat alapjának tekintenek. Jellemző, hogy amikor Kárpátalja ruszin lakosságú része 1939-ben rövid időre visszakerült Magyarországhoz, és megállapították a hivatalos helységneveket, sürgősen elfelejtették a magyarosított neveket.

Sajátos helyzettel találkozunk Kárpátalján: itt néhány évvel ezelőtt hivatalosan visszaállították néhány magyar lakosságú község magyar nevét, pl. *Eszeny, Tiszaásvány* stb., csak az a különbség, hogy cirill betűkkel írják le.

Kétségtelen, hogy a vázolt kép nem a legrózsásabb helyzetre utal, de azért vannak biztató jelek. Elsősorban abban bízom, hogy talán a Földrajzi-név-bizottság keretei között sikerül majd valamilyen együttműködést kialakítani a szomszédos országokban élő magyarság szakértőivel az egységes és a hagyományokat tisztelő helységneveshasználat területén.

Kedves Ervin! Megköszönjük a válaszokat (és a kiegészítő megjegyzéseket)! A folyóirat olvasói és a magunk nevében is még egyszer gratulálunk a sok évtizedes és tartalmas munkádhoz. Ennek során, bár nem törekedtél látványos szereplésekre, mégis munkád, tevékenységed révén növelted a magyar térképészet hazai és nemzetközi elismertségét, különösen a földrajzi nevek írásainak szabályai és térképi használata területén, továbbá a Magyarország Földrajzinév-tára anyagai gyűjtésének megszervezésével és a névtár szerkesztésével.

Kívánunk neked további sikereket és jó egészséget!

**Földmérési és Távérzékelési Intézet
K-GEO Akkreditált Kalibráló Laboratórium**

vállalja

GEODÉZIAI ELEKTROOPTIKAI TÁVMÉRŐK KALIBRÁLÁSÁT

Gödöllőn, az Országos Geodéziai Alapvonalon

és

GPS VEVŐBERENDEZÉSEK KALIBRÁLÁSÁT

Pencen, a GPS Kalibrációs Hálózatban.

2614 Penc, Koszmosz Geodéziai Obszervatórium

Tel: 06-27-374-980 Fax: 06-27-374-982

Email: borza,nemeth,virag@sgo.fomi.hu

Levelezési cím: 1373 Budapest, Pf. 546.